

Värdighet ('dignity') bör ses som individens förmåga till autonomi

Erik Sandewall

Autonomipremissen är paraliberalismens grundläggande antagande, och den är en övertygelse om individens förmåga till autonomi, dvs till självständigt tänkande och handlande med hjälp av kunskap och förnuft, och styrt av ansvarsfulla värderingar och förhållningssätt.

I den här notaten vill jag redovisa en överensstämmelse mellan denna premiss och, å andra sidan, Artikel 1 i den av FN proklamerade deklARATIONEN om mänskliga rättigheter. Detta är en aspekt av hur paraliberalismens grunder återspeglar grundläggande liberala principer.

Artikel 1 lyder som följer, i sin originalversion på engelska: *All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.* Formuleringen *they are endowed with reason and conscience* har en tydlig motsvarighet i orden om självständigt tänkande ... med hjälp av kunskap och förnuft, och styrt av ansvarsfulla värderingar. Det som framförallt behöver diskuteras är relationen mellan uttrycket *born free and equal in dignity* och det övergripande autonomibegreppet.

Därtill kommer FN-deklarationens ord om *equal in ... rights* och om att *should act towards one another in a spirit of brotherhood*. Dessa har inte någon omedelbar motsvarighet i paraliberalismens första premiss, utan de uttrycks istället genom dess konkreta värderingar om icke-diskriminering och om solidaritet.

Vad betyder då 'equal in dignity'?

För att kunna tolka uttrycket *equal in dignity* måste man ta hänsyn till de olika betydelserna hos ordet 'dignity'. Det kommer från latinets 'dignitas' vilket är ett substantiv som härleds från adjektivet 'dignus' vilket betyder "värd, värdig, förtjänt av, skickad, ägnad, lämplig, nöjaktig" enligt Latinsk-svensk ordbok. Därför får 'dignitas' flera betydelser, såsom "det att vara förtjänt av något", "värdigt utseende", "upphöjdhet", "heder", "yttre ära", "anseende" och "rang".

Samma ord återfinns också i t.ex. franska, där adjektivet *digne* har två betydelser (enligt le Robert), nämligen dels 'förtjänt (av något)' (*qui mérite qqch*),

Anteckningar:

dels också 'som har värdighet' (dignité). Detta i sin tur definieras som "funktion, titel eller uppdrag som ger någon en framträdande rang", eller "respekt som någon är värd", eller också "respekt som någon själv anser sig vara värd".

På engelska finns inte något motsvarande adjektiv, utan enbart substantivet 'dignity' med väsentligen samma betydelser som franskans dignité : *The quality or state of being worthy, honored, or esteemed* (Webster's).

Man kan alltså urskilja två huvudlinjer i dessa betydelser, nämligen en som uttrycker förmåga och en som uttrycker värd att hedras. Det svenska ordet 'värdighet' tolkas väl vanligen med den senare betydelsen, som i uttrycket "efter rang och värdighet". Däremot förekommer den förra betydelsen i flera sammansättningar, t ex "sjövärdig", "kreditvärdig" och t.o.m. i "mindervärdighetskomplex". Detta kan kanske indikera att den första betydelsen har varit mer vanlig förr i tiden.

Mot den bakgrunden blir det intressant att återvända till uttrycket *equal in dignity*. Ska detta tolkas som att alla människor är lika vad gäller deras förmåga, eller att de har samma rang så att de är lika mycket värda att hedras? Ser man bara dessa tre ord tycks bägge möjligheterna finnas. Om man istället ser till hela sammanhanget, med formuleringen *are born free and equal in dignity and rights*, tycks en tolkning om lika medfödd förmåga ligga närmast till hands. Den naturliga frågan "förmåga till vad?" har då sitt naturliga svar i den efterföljande meningen, *they are endowed with reason and conscience*: människor är lika i sin förmåga att använda sitt förnuft och sitt samvete.

Paraliberalismens grundläggande premiss stämmer tydligen väl överens med en sådan tolkning av FN-deklarationens första artikel, eftersom den uttrycker en övertygelse om individens förmåga till förnuftigt och värderingsstyrt beteende. Om man istället väljer den andra möjliga tolkningen av 'dignity', i termer av rang och värdighet, får man inte någon liknande överensstämmelse, men denna andra tolkning tycks också mindre naturlig. Möjligen kan den försvaras om man istället tolkar 'dignity' som 'värd att respekteras', då ju varje människa är värd att respekteras i sin egen rätt. Denna princip återfinns inte i någon av paraliberalismens premisser, men den har sin motsvarighet bland dess föreslagna samhällsgrundande värderingar.

Sammanfattningsvis ser vi alltså en huvudsaklig tolkning av Artikel 1 som säger att alla människor är (födda) lika i sin förmåga att använda sitt förnuft och sitt samvete, och därtill en möjlig alternativ tolkning som säger att alla människor är lika i att de förtjänar att respekteras. Paraliberalismens grundläggande premiss överensstämmer väl med den första tolkningen vilken också är mer långtgående.

Jämförelse med principen om allas lika värde

Nu förekommer det också en mer långtgående tolkning av FN-deklarationens första artikel, nämligen att den skulle uttrycka principen om "alla människors lika

värde". Den tolkningen har diskuterats länge och utförligt, många hävdar att det då är fråga om en felöversättning, och jag anser det är helt klarlagt att så är fallet.

Hur det än må vara med den saken har ändå principen om alla människors lika värde etablerats som en sekulär trossats i vårt land, alltså något som man förväntas acceptera som en given sanning. Beteckningen "trossats" är naturlig, inte minst genom den ofta använda förebråelsen "han tror inte på alla människors lika värde". Därför är det naturligt att jämföra den med autonomipremissen (dvs övertygelsen om individens förmåga till autonomi) som är paraliberalismens grundläggande antagande. Även den är ju en övertygelse och inte något som kan bevisas, och den är alltså en trossats.

Dessa två trossatser, eller principer, är tydligen relaterade till varandra, och i många sammanhang kan de säkert leda till likartade ställningstaganden. Skulle då paraliberalismen kunna använda likavärdesprincipen istället för autonomipremissen? Det skulle ju ha den stora fördelen att man skulle ansluta sig till en vida spridd uppfattning.

Tyvär är det dock inte någon bra idé eftersom likavärdesprincipen inte är någon bra grund för fortsatta resonemang då den är för vittgående: den tolkas allmänt som att "alla människor har rätt till likvärdiga levnadsvillkor och en likvärdig behandling, särskilt när de utövar sina rättigheter". Men om man tar en sådan tolkning på allvar så borde man få avskaffa alla gränshinder, då ju alla människor borde ha lika rätt att bege sig från ett land till ett annat. Då borde man också avskaffa alla fängelser och alla andra bestraffningar för kriminella handlingar, och så vidare.

Den naturliga invändningen mot sådana konsekvenser är förstås att "nej, det är inte så man menar". Det leder då till motfrågan vad det egentligen är man menar. I och för sig kan man hävda att de flesta moralregler åtföljs av undantagsregler, till exempel att förbudet mot att döda en annan människa ges med undantag i krig. Men om en regel kräver alltför många undantag blir den lätt till en gummiparagraf, alltså en regel som kan tänjas till att användas som man vill, och inte minst för att uppnå det man egentligen vill.

Just detta är det väl vad som har hänt med likavärdesprincipen: den har blivit till ett retoriskt tillhygge som man kan använda för att attackera en meningsmotståndare för att denne "inte tror på principen om alla människors lika värde".

Autonomipremissen är inte lika långtgående: den uttrycker att alla människor har en viss inneboende förmåga, vilken enligt FN-deklarationen är medfödd. Den förmågan kan sedan utvecklas under gynnsamma omständigheter, eller skadas under dåliga omständigheter, och en annan av paraliberalismens premisser uttrycker att var och en har ett ansvar för att bidra till att medmänniskor kan vidareutveckla sin autonomi på bästa sätt. Den fokuserar alltså inte på vad någon har för "värde", utan på vad som kan ske och vad som bör ske.

Boken "Värderingar, Liberalism och Islam" som kom ut i maj 2022 handlar

till stor del om denna frågeställning, och den är tillgänglig på Internet tillsammans med ett antal kortare artiklar enligt nedanstående.

Länkar

Boken 'Värderingar, Liberalism och Islam' har publicerats på Linköping University Press med följande doi-adress. Den fås där utan kostnad.

DOI: 10.3384/9789179293772

Följande är en direktadress till boken i pdf-form:

<http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1657236/FULLTEXT01.pdf>

Kommentarer och diskussionsinlägg om boken samlas på följande webbplats:

<http://www.liberalcommentar.se/sv/intro-bocker/>